

УДК 339.747(477)

І.О. ШКОЛЬНИК,

*доктор економічних наук, професор
Української академії банківської справи
Національного банку України*

І.І. НАУМЕНКО,

*студент магістратури Української академії
банківської справи Національного банку України*

ЕКОНОМІЧНА КРИЗА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено сутність фінансової та економічної кризи, розкрито причини їх виникнення у світі в цілому та в Україні зокрема, проаналізовано вплив економічної кризи на реальний сектор економіки через динаміку показника ВВП, розглянуто вплив кризи на основні галузі економіки України, наведено перелік ризиків для країни у період нинішніх кризових явищ та запропоновано можливі шляхи їх нейтралізації.

В статті рассмотрена сущность финансового и экономического кризиса, раскрыты причины их возникновения в мире в целом и в Украине в частности, проанализировано влияние экономического кризиса на реальный сектор экономики через динамику показателя ВВП, рассмотрено влияние кризиса на основные отрасли экономики Украины, приведен перечень рисков для страны в период нынешних кризисных явлений и предложены возможные пути их нейтрализации.

An essence of the financial and the economic crisis, the reasons of the crisis origin in the world and in Ukraine in particular is investigated in the article. It was analyzed the influence of the economic crisis on the branches of the economics, viewed the dynamic of the Gross Domestic Product. It was enumerated the list of the risks, which are possible in the crisis time and the propositions of their neutralization.

фінансова криза, економічна криза, ризики

Вумовах активного процесу глобалізації спостерігається швидкий розвиток ринків капіталів та фондових ринків. У результаті таких процесів активно розвивається спекулятивна економіка, яка обов'язково повинна бути підкріплена реальною. Кризові явища, які мають місце з літа 2008 р., були спричинені саме падінням світових ринків капіталів. Таке падіння викликало значний дисбаланс у реальному секторі економіки багатьох країн, до переліку яких входить і Україна. Економічна криза в нашій країні призвела до дестабілізації діяльності багатьох вітчизняних підприємств, у результаті чого відбулося падіння обсягу ВВП країни, різке скорочення надходжень до державного бюджету, зростання безробіття і погіршення рівня життя населення.

Теоретичні і практичні аспекти виникнення і подолання економічної кризи знайшли відображення у працях багатьох відомих закордонних і вітчизняних вчених-економістів, таких як: Б. Данилишин, В. Коваленко, К. Пройс, В. Бодров та ін. Однак питання причин виникнення економічної кризи, а також її впливу на реальний сектор економіки України залишаються не остаточно вирішеними.

Метою цієї статті є обґрунтування руйнівного впливу економічної кризи на реальний сектор економіки, а також пропозиція можливих шляхів виходу з кризового стану.

Передумови виникнення сучасної світової фінансової кризи з'явилися ще наприкінці 80-х рр. XX ст. Після «нафтової кризи» відбулося падіння золотовалютного стандарту. Після цього США мали найвпливовішу і найсильнішу економіку у світі, оскільки основною валютою став долар США. Але в останній час США перетворилися з найбільшого кредитора у найбільшого у світі боржника, що не було поміченим довгий час.

Подальшого розвитку криза набула через відсутність співвідношення між реальною економікою та спекулятивними операціями на ринку цінних паперів. Ці дві економіки стали абсолютно незалежними одна від одної, при цьому віртуальна економіка у 1500 разів перевищувала реальну, враховуючи те, що реальна економіка мала забезпечувати прибутком як власне реальну, так і віртуальну економіку.

Зміцнили передумови для виникнення кризи дії адміністрації Джорджа Буша, коли уряд США збирався викупити іпотечні контракти з метою рефінансування. Банкіри жваво надавали іпотечні кредити всім, сподіваючись на економічний підйом і зростання доходів населення. Проте цього не сталося.

Розвиток кризи не набув би таких обертів, якби влада здійснювала підтримку реальної економіки. Натомість влада позичала кошти і направляла їх на підтримку ринків капіталу. Проте невдовзі спекулятивна економіка почала падати, а швидке падіння спекулятивної економіки призводить до швидкого падіння реальної. Тому для зупинки розвитку кризи необхідно зупинити падіння реальної економіки, після чого можна буде збалансувати світову економіку.

Вивчаючи основні передумови виникнення економічної кризи з точки зору сьогодення, слід звернути увагу на такі причини:

- відсутність рівності між реальною та спекулятивною економіками;
- відсутність нормальної системи управління сучасними фінансовими ризиками (особливо пов'язаних з деривативами);
- проблема короткотермінового мислення, навіть на макрорівні;
- застарілі методи вирішення проблем (створення органів регулювання та нагляду);
- наявність протиріч між неоконсервативним та монетарним підходами.

В Україні перші прояви негативних економічних процесів позначилися на банківській системі восени 2008 р., оскільки майже 50% вітчизняного банківського сектора контролюється іноземними банками з усіма їхніми проблемами ліквідності, дефіцитом кредитних та інвестиційних ресурсів, обвалом основних фінансових ринків світу. Згодом криза торкнулася не лише банків, а й інших фінансово-кредитних установ: ІСІ, страхових компаній, кредитних спілок, а також фондового ринку, що сприяло розвитку фінансової кризи. Усі ці процеси негативно позначилися на діяльності вітчизняних підприємств, наслідком чого стало значне скорочення реального сектора економіки, зниження темпів зростання ВВП країни, зростання безробіття, підвищення рівня цін. Тому багато економістів говорять про те, що Україна переживає економічну кризу, яка проявляється не лише у дестабілізації діяльності банківського сектора, а й у суттєвому падінні темпів розвитку реальної економіки.

Економічна криза (грец. *krisis* – *поворотний пункт*) – різке погіршення економічного стану країни, що виявляється в значному спаді виробництва, порушенні виробничих зв'язків, банкрутстві підприємств, зростанні безробіття, і у результаті – в зниженні життєвого рівня, добробуту населення [2].

Тенденцію щодо погіршення ситуації у реальному секторі економіки України можна простежити, проаналізувавши динаміку ВВП країни (табл. 1).

Цей макроекономічний показник відображає сукупну ринкову вартість товарів та послуг, вироблених резидентами країни за рік у базових цінах. Як видно з даних табл. 1, темп зростання реального ВВП країни до III кварталу 2008 р. включно мав позитивне значення. А вже у IV кварталі того ж року темп приросту мав значення -8 процентних пунктів.

**Зміна реального обсягу ВВП України у 2006–2009 рр.
(за даними Держкомстату України)**

Період	ВВП у фактичних цінах, млрд грн	Зміна реального ВВП (% до відпо- відного періоду попереднього року)
2006 р.	544153	107,3
I квартал 2006 р.	106348	104,3
II квартал 2006 р.	126318	107,2
III квартал 2006 р.	152406	107,3
IV квартал 2006 р.	159080	109,6
2007 р.	720731	107,9
I квартал 2007 р.	139444	109,1
II квартал 2007 р.	166869	108,8
III квартал 2007 р.	199535	106,7
IV квартал 2007 р.	214883	107,7
2008 р.	948056	102,3
I квартал 2008 р.	187717	106,3
II квартал 2008 р.	233700	106,2
III квартал 2008 р.	275777	106,4
IV квартал 2008 р.	252670	92,0
2009 р.	–	–
I квартал 2009 р.	183217	79,7
II квартал 2009 р.	207096	82,2
III квартал 2009 р.	250614	84,1

Починаючи з цього періоду наявне скорочення реального сектора економіки, підтвердженням чому є дані темпів зростання обсягу ВВП за три квартали 2009 р., які мають від'ємне значення. Найбільше скорочення обсягу ВВП відбулося у I кварталі 2009 р. Саме у цей час криза у банківській сфері досягла свого найбільшого розвитку, що, в свою чергу, негативно позначилося на реальній економіці.

У цей період відбулося суттєве скорочення попиту на залізо та сталь, що призвело до зменшення обсягів експорту та надходження валюти в Українську економіку. Восени та на початку зими ціни на нерухомість впали на 25%, було призупинено понад 80% будівельних проектів. Таким чином, початок 2009 р. приніс для української економіки дуже негативні наслідки, які позначилися на всіх галузях економіки.

Вважаємо за доцільне проаналізувати вплив негативних наслідків фінансово-економічної кризи саме на ті галузі, які мають найбільшу питому вагу у структурі ВВП країни (рис. 1). У структурі ВВП України переважає промисловість, її частка становить 28,6% у 2008 р. та 22,6% — у 2009 р. Також значну питому вагу має оптова і роздрібна торгівля (15,7% у 2008 р. та 15,4% у 2009 р.) і сільське господарство (7,8 і 8,2% відповідно).

Перелічені галузі майже наполовину забезпечують формування ВВП країни, а тому будь-яке погіршення у діяльності цих галузей призведе до загальнонаціональної проблеми. Тому доцільно проаналізувати за допомогою даних про формування ВВП за видами економічної діяльності вплив негативних зовнішніх факторів на діяльність промисловості, оптової і роздрібно-ї торгівлі та сільського господарства. У табл. 2 наведено дані за три квартали 2007–2009 рр.

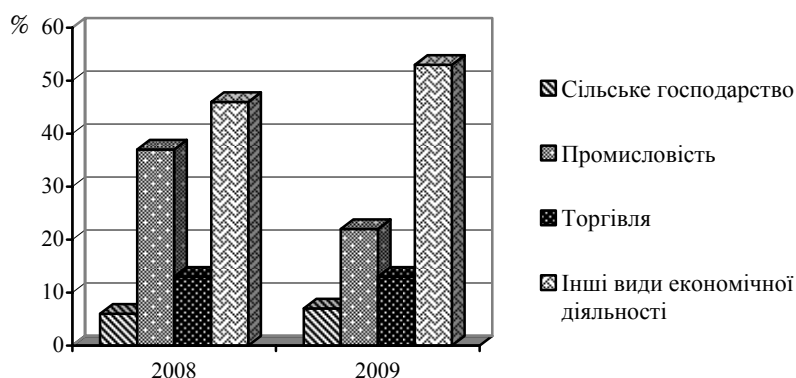

Рис.1. Структура ВВП України у 2008–2009 рр., %

Як видно з табл. 2, найбільш успішним для кожної із зазначених галузей є 2008 р. Проте слід зазначити, що, починаючи з IV кварталу 2008 р., кризові явища набули найбільших обертів. Це негативно позначилося, насамперед, на випуску товарів і послуг у 2009 р.

Таблиця 2

Випуск товарів і послуг за видами економічної діяльності за період 2007–2008 рр. (за I–III квартали), млн грн

Галузь	Рік		
	2007	2008	2009
Промисловість	456688	665972	463558
Торгівля	119426	166576	148394
Сільське господарство	82099	118371	120590

Як свідчать дані табл. 2, виробництво у галузі промисловості значно скоротилося у 2009 р. порівняно з показником 2008 р. за аналогічний період з 665972 до 463558 млн грн.

Обсяги виробленої промислової продукції за січень–квітень 2009 р. порівняно з відповідним періодом попереднього року скоротилися на 31,9%. Випуск промислової продукції на підприємствах переробної промисловості зменшився на 38,0%, добувної промисловості – на 18,0%. У квітні 2009 р. порівняно з березнем 2009 р. загальний обсяг випуску промислової продукції скоротився на 4,8%.

У переробній промисловості обсяги виробництва зменшилися на 0,3%, найсуттєвіше на підприємствах металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (на 7,1%), машинобудування (на 2,5%), хімічної та нафтохімічної промисловості (на 1,4%).

Негативна тенденція щодо зниження аналізованого показника спостерігається і у галузі торгівлі. Лише у галузі сільського господарства відбулося незначне зростання випуску продукції за три квартали 2009 р. порівняно з відповідним періодом 2008 р., що було викликано сприятливими погодними умовами.

З наведених даних можна зробити висновок, що Україна дійсно переживає глибоку економічну кризу, підтвердженням чого є скорочення основних економічних показників.

Так, стан економіки України на середину 2009 р. характеризувався посиленням негативних тенденцій падіння обсягів виробництва та доходів населення, зростанням рівня інфляції та безробіття, скороченням заощаджень в бан-

ківській системі, що призвело до поглиблення макроекономічних структурних диспропорцій та подальшої ескалації нестабільності.

За оцінками вітчизняних та закордонних експертів, основними ризиками, що впливатимуть на соціально-економічний розвиток України в 2009–2010 рр., є такі:

- зменшення обсягів експорту через економічну стагнацію в країнах – основних торговельних партнерах України – та зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі;

- зниження обсягів виробництва в галузях економіки, які мають значну експортну орієнтацію, насамперед у металургії, хімічній промисловості, частині підгалузей машинобудування та харчової промисловості;

- зменшення надходжень до Державного та місцевих бюджетів через сповільнення економічного зростання і приросту доходів суб'єктів господарювання та населення;

- різке зменшення інвестиційної активності через значну економічну та політичну невизначеність та загострення дефіциту фінансових ресурсів;

- зростання безробіття та загострення становища на ринку праці, зростання конфліктів між сторонами соціального діалогу;

- погіршення фінансового становища комерційних банків через зниження платоспроможності позичальників;

- подальше зменшення обсягів та зростання вартості кредитування суб'єктів господарювання та населення;

- продовження стагнації в галузях економіки, залежних від доступності кредитних ресурсів, – насамперед, будівництво, сільське господарство, машинобудування;

- зменшення внутрішнього платоспроможного споживчого попиту через зменшення зайнятості, уповільнення приросту доходів населення та зменшення споживчого кредитування;

- утруднення фінансування від'ємного сальдо платіжного балансу через уповільнення припливу в Україну іноземних інвестиційних та кредитних ресурсів;

- посилення валютно-курсової нестабільності при слабкій прогнозованості тенденцій валютного ринку;

- збереження високих темпів інфляції через зростання складових собівартості продукції, вплив девальваційних тенденцій, високий рівень ризиків в економіці;

- зведення до мінімуму можливостей отримання зовнішніх запозичень внаслідок глобальної кризи ліквідності та утруднений доступ до кредитних ресурсів;

- суттєве зниження обсягів надходження іноземного капіталу в Україну;

- ризики подальшої номінальної девальвації курсу гривні, що має потенціал прискорювати інфляційні тенденції та позначиться на якості банківських активів;

- зменшення бюджетних надходжень, переважання темпів зростання витрат (головним чином їхньої соціальної складової, у т. ч. внаслідок інфляції) порівняно з надходженнями бюджету;

- відсутність прогресу у проведенні важливих реформ внаслідок політичної нестабільності, відсутності політичного консенсусу серед політичної еліти при наблизненні президентських виборів.

Слід зазначити, що імовірність настання таких ризиків буде залежати від адекватності економічної політики, яка буде реалізовуватися у найближчій перспективі. А тому Уряду України необхідно зважено розробляти проекти дій, співпрацюючи з підприємцями, інвесторами для підтримання реального сектора економіки, а також з НБУ – для відновлення стабільності функціонування банківської системи.

Оскільки основні галузі, які забезпечують формування ВВП країни, зорієнтовані на експорт, то підприємства, які працюють у цих галузях зіштовхуються з проблемами значного скорочення світового попиту на свою продукцію через несприятливу економічну кон'юнктуру. Тому доцільно буде здійснити ряд заходів, які поживлять внутрішній попит на продукцію таких галузей, як промисловість і сільське господарство. Для цього достатньо буде започаткувати нові інфраструктурні та житлові будівельні проекти, що фінансуються з бюджету. Уряд повинен не допустити обвалу цін на зерно нового врожаю через закупівлі Аграрним фондом, щоб сільгоспвиробники отримали достатні ресурси для проведення всього комплексу посівних робіт. Це безпосередньо й опосередковано підтримає розвиток металургійної галузі, виробництва коксу, добувної промисловості, хімічної, нафтопереробки, харчової, а також торгівлі і транспорту.

Зважаючи на те, що на сьогодні існує обмеженість у внутрішніх фінансових ресурсах, а також недоступність зовнішніх позикових джерел, підприємці мають зробити вибір: або зупинити виробництво і втратити ринки, тримаючи високі ціни в розрахунку на тимчасові труднощі, або знизити ціни, тим самим відновивши попит на свою продукцію і зберігши споживача. Другий шлях – це шлях тих виробників, які дбають про майбутнє, розширюючи виробництво й заробляючи на «обороті», а перший – шлях спекулянтів, що отримують у короткостроковому періоді надприбутки і виходять з виробництва.

Уряд у цьому плані може взяти на себе зобов'язання провести консультації стосовно підписання меморандумів з інвесторами, представниками великого бізнесу про зниження цін на товари та послуги [1].

Таким чином, необхідно негайно стримувати розвиток економічної кризи, оскільки вона має велику кількість негативних наслідків для усієї країни. Розробка зваженої стратегії, спільна дія уряду, Верховної Ради, Національного банку України, а також підприємців призведе до швидкого подолання наслідків несприятливих економічних процесів, у результаті чого оздоровиться реальний сектор економіки, скоротиться безробіття, зростуть обсяги ВВП.

Список використаної літератури

1. Данилишин Б. Світова фінансова криза – тест для України / Б. Данилишин // Дзеркало тижня (укр.). – 2008. – № 38 (717).
2. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств: підручник / А.М. Поддєрьогін. – 4-те вид., перероб. та доп. – К., 2002. – 571 с.

Надійшло до редакції 2.02.2010.